

Universitat de Barcelona

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA
GRAU D'HISTÒRIA

**LA CLANDESTINITAT A CATALUNYA DURANT EL PRIMER
FRANQUISME: EL CAS D'ERC**
PAU MORALES ROMERO

TREBALL DE FINAL DE GRAU
TUTORA: TERESA ABELLÓ
DEPARTAMENT D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA
CURS 2019-2020. JUNY DE 2020

Resum

És l'inici d'un estat de la qüestió sobre la clandestinitat a Catalunya sota el primer franquisme, centrat en el cas d'ERC. Analitzem els treballs existents, en els quals identifiquem els debats que s'extreuen del bagatge d'aquest partit històric amb els diferents matisos segons els autors, les intencionalitats, la perspectiva i, també, en funció del context en què s'elabora cada publicació.

En aquest sentit, veiem que se succeeixen idees com l'afectació de la repressió sobre l'activitat política, les disputes internes sobre les causes de la derrota republicana i el camí a seguir, les dissensions entre l'interior i l'exili, o les expectatives i frustracions davant l'evolució de la situació global, que es reiteren sovint però amb enfocaments diferenciats a cada moment.

La majoria de les publicacions són de perspectiva prorepublicana. Alhora, s'enumeren possibles línies de futures investigacions. Per últim, entrem en les causes de l'augment del nombre de publicacions sobre la matèria els darrers anys, que se situen bàsicament en un augment de l'interès de la societat respecte la «recuperació de la memòria històrica».

Paraules clau: exili, clandestinitat, Generalitat, republicans, catalanisme

Summary

It is the beginning of a state of affairs regarding clandestinity in Catalonia under the first Franco regime, focused on the case of ERC. We analyze the existing works, in which we identify the debates that are extracted from the background of this historical party with the different nuances according to the authors, intentions, perspective and, also, depending on the context in which each text was published.

In this regard, we see that ideas such as: the impact of repression on political activity, internal disputes over the causes of the Republican defeat and the way forward, dissensions between the interior and exile, or expectations and frustrations in the face of the evolution of the global situation, with different approaches based on the historical moment.

Most publications are pro-Republican. At the same time, possible lines of future research are listed. Finally, we go into the causes of the increase in the number of publications on the subject in recent years. These are based, mainly, on an increase in society's interest in the "recovery of Historical Memory".

Keywords: exile, clandestinity, Generalitat, republicans, catalanism

Índex

1. Introducció.....	4
2. Context històric. Del final de la Guerra Civil el 1939 a la dissolució del Govern Irla el 1948.....	7
2.1 Derrota i exili: 1939 a 1940. Final de la guerra, fugida i clandestinitat fins a la mort de Companys.....	7
2.2 Primera reorganització i caiguda a l'interior (1941 – 43).....	9
2.3 Segona reorganització (1944 – 46). Pere Puig a l'interior i expectativa republicana.....	11
2.4 Tercera caiguda (1947). Darrer intent de reorganització i detencions.....	14
3. Historiografia sobre l'ERC de la clandestinitat feta des de l'època de la Transició fins a l'actualitat	16
3.1 Memòries elaborades durant la Transició.....	18
3.2 Investigacions periodístiques durant la Transició a la premsa catalanista.....	20
3.3 Estudis acadèmics propers a l'actualitat.....	23
3.4 Publicacions institucionals.....	27
4. Publicacions d'ERC durant l'exili i la clandestinitat.....	30
4.1 Discursos i documents polítics.....	30
4.2 Cartes i documentació interna.....	31
4.3 Publicacions de propaganda política.....	32
4.4 Expedients policials franquistes.....	35
5. Idees, debats i tesis historiogràfiques.....	37
6. Conclusions.....	39
Bibliografia.....	42

1. Introducció

Aquest Treball de Final de Grau d'Història és l'inici d'un estat de la qüestió sobre la clandestinitat a Catalunya sota el primer franquisme, centrat en el cas d'ERC. La limitació en l'espai se circumscriu bàsicament a Catalunya, tot i que imprescindiblement hi trobem elements que se situen a la resta de l'estat espanyol i més enllà. L'exili republicà català s'estén sobretot a França, Anglaterra i Mèxic en el cas concret del partit republicà. Cronològicament, ens situem des del final de la Guerra Civil espanyola fins a la dissolució del Govern Irla, el darrer govern de la Generalitat constituït a l'exili, el 1948.

Per tant, resseguim publicacions sobre la clandestinitat i l'exili d'aquest període, que inclou des de la derrota i la retirada, l'exili i la repressió, la consolidació del règim franquista, l'evolució de la II Guerra Mundial i les expectatives i posteriors frustracions republicanes derivades del desenllaç de la II GM en victòria aliada però pervivència del franquisme. Primers retorns, organització a l'interior, anàlisi de les biografies de figures destacades del republicanisme i de les autoritats franquistes del moment, debats, discussions, escissions, acords i trencaments, entre d'altres. Tot plegat ens permet abordar amb precisió l'anàlisi dels treballs que s'han elaborat en les successives dècades entorn a aquest moment històric.

Donat que es tracta d'elaborar un estat de la qüestió, és bàsic determinar la metodologia amb el qual s'enfoca. Estudiada la bibliografia, situem tres possibles línies d'enfocament. Una primera opció era abordar l'estat de la qüestió organitzant les publicacions analitzades en funció de les tesis o els debats historiogràfics. S'ha descartat per evitar monotonia i recurrència i perquè, en el cas que ens ocupa, no permetria fer cap aportació innovadora rellevant. La segona opció era organitzar el treball dividint-lo per àmbit d'interès sectorial de la producció historiogràfica. Si fos l'enfocament principal, però, probablement quedaria molt desigual. Així doncs, determinem la distribució per moments de producció historiogràfica. Sobretot, perquè valorem que és la manera de poder-ne extreure el màxim de conclusions i que aquest treball permeti aportar resultats; una panoràmica entenedora per comprendre l'estudi realitzat de l'objecte investigat.

De l'estudi de la bibliografia n'extreiem tres grans moments de producció historiogràfica en els quals molts debats, argumentacions i tesis són recurrents, però canvia el context en el que s'emmarquen les

publicacions i, també i sobretot, la motivació que condueix a la seva elaboració. I aquí és on rau una aportació que pot ser d'interès i que pot oferir aquest estat de la qüestió.

Moltes de les publicacions analitzades en aquest treball no es poden entendre únicament pel seu contingut, sinó que cal explicar el context en el que són construïdes. Situem, doncs, tres grans moments de producció historiogràfica d'interès, que són els següents:

- El primer franquisme. Aquí trobem les fonts més primàries, des de les publicacions propagandístiques, a les transcripcions dels discursos, les cartes dels diversos dirigents, presos i militants, i fins als expedients de frontera franquistes. El seu anàlisi és imprescindible per complementar l'estat de la qüestió.
- La transició. És el primer moment de producció historiogràfica des del punt de vista republicà, encara amb la majoria dels protagonistes en primera persona en actiu. Aquí observem des d'escrits i publicacions autojustificatives o que fan una lectura dels fets des del punt de vista personal dels seus protagonistes en la perspectiva política del moment de l'elaboració, fins als primers treballs periodístics i historiogràfics, que intenten reconstruir elements que fins el moment havien restat bastant amagats i posar-hi llum.
- L'actualitat. En aquest darrer període, que s'apropa al moment present, ja observem una producció historiogràfica molt diferent. Aquí veiem treballs acadèmics complerts, com la tesi de la Mercè Morales, que suposen una investigació acurada de l'època, i també estudis històrics en clau més divulgativa sota la idea de la "recuperació de la memòria històrica", impulsats per institucions públiques o privades, com són la Fundació Carles Viver Pi i Sunyer, la Fundació Josep Irla, o la mateixa Esquerra Republicana. Així, trobem publicacions recurrents sobre la història del partit en funció d'efemèrides, biografies de dirigents destacats o alcaldes, o treballs sectorials sobre dones, municipalisme, repressió, joves,...

Aquesta metodologia hauria de permetre fer una lectura no només dels treballs produïts, sinó també del context del moment en el que s'inscriuen, resseguir les tesis, debats i idees que se succeeixen i com

evolucionen, i també declinar dels treballs principals a les publicacions més sectorials que tenen un enfocament biogràfic, d'àmbit ideològic o temàtic i les diferents conclusions que se'n poden extreure.

En el cas concret d'ERC l'interès singular se centra en diversos aspectes que s'analitzen: els debats i discussions internes del propi partit, la dispersió ocasionada per les diverses situacions d'exili dels seus dirigents (França, Anglaterra, Mèxic i inclús Suïssa), els debats interior – exili molt condicionats per les dificultats de comunicació, la repressió i pressió policial franquista, les relacions i disputes amb les altres organitzacions republicanes catalanes i del conjunt de l'Estat i, molt especialment, la interrelació entre partit i institució, entre ERC i l'evolució de la Generalitat, el Parlament i el Govern català a l'exili. També és d'especial interès observar els canvis de paradigma que totes aquestes situacions i el mateix context provoquen, i com l'esquema dels partits i organitzacions hegemòniques de la República, que ja comença a canviar durant la Guerra, es manté desgastat els primers anys però s'esllangueix en la mesura que es consolida la dictadura, donant pas a noves formes d'oposició al règim que es contraposen als “vells partits republicans” dels quals ERC n'és l'exponent per excel·lència.

Trobo molt interessant aquesta temàtica perquè explora una època en la qual l'antifranquisme encara s'organitza en base al paradigma republicà i amb l'esperança d'una caiguda propera de la dictadura que mai s'arribarà a produir. Alhora, és un període poc treballat, en comparació amb la producció bibliogràfica que coneixem sobre la guerra o les darreries del franquisme i la transició. Cal apuntar, també, que la majoria de les publicacions estudiades s'enfoquen des de la perspectiva de l'exili, deixant a l'interior un paper secundari o gairebé contextual. Aquest treball, en canvi, se centra en resseguir l'estat de la qüestió existent per desgranar les referències a l'interior i, potser, poder construir en un futur un relat focalitzat en l'activitat política d'ERC a Catalunya en aquest període.

2. Context històric. Del final de la Guerra Civil el 1939 a la dissolució del Govern Irla el 1948

En aquest context adaptem els relats ja fets, que giren bàsicament entorn a l'evolució de l'exili, a la perspectiva de l'activitat política d'ERC des de la clandestinitat durant el primer franquisme per poder abordar l'anàlisi sobre l'estat de la qüestió amb més elements.¹

2.1 Derrota i exili: 1939 a 1940. Final de la guerra, fugida i clandestinitat fins a la mort de Companys

Els darrers mesos de 1938 tots els dirigents del bàndol republicà donen Catalunya per perduda. De fet, la majoria dels esforços se centren en intentar alentir prou l'avanç franquista per poder donar temps als centenars de milers de refugiats d'arribar a la frontera. A Catalunya ja tothom estava exhaust després de l'esforç i el dolor de tres anys de guerra. El 24 de gener apareix el número 2156 de *La Humanitat*, la principal publicació periòdica d'ERC, el darrer editat durant la República². Les tropes franquistes arriben el 26 de gener a una Barcelona que les institucions catalanes han deixat enrere pocs dies abans. El 28 de gener comencen els escorcolls de les seus d'Esquerra i dels domicilis de dirigents, amb l'espoli de documentació que acabà, en part, al Centro Documental de la Memoria Histórica, a Salamanca (CRUANYES, 2003, p.155).

El 5 de febrer el President Companys, el Lehendakari basc i el govern de la República creuen la frontera cap a l'exili, i més de 450.000 refugiats republicans, molts procedents d'altres territoris de

---

1 Els principals recursos bibliogràfics utilitzats per a l'elaboració d'aquest context històric són:

- Joan B. CULLA *ERC 1931 – 2012 Una història política*. p. 51-81.
- Enric MARÍN, Ramon ALQUÉZAR i Mercè MORALES (coord.) *Esquerra Republicana de Catalunya, 70 anys d'història (1931-2001)*. p.123-140.
- Mercè MORALES *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*.

2 ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA. 24 de gener de 1939. Núm. 2156. Consultat a memoriaesquerra.cat: <https://pandora.irla.cat/pandora/viewer.vm?id=0000051441&page=1&search=&lang=ca&view=memoriaesquerra>

l'estat espanyol, aconseguixen arribar a territori francès entre gener i febrer, abans del tancament de la frontera i la caiguda de tot Catalunya a mans dels vencedors de la Guerra³.

Comença el camí de l'exili republicà català durant el franquisme, i també el de l'activitat republicana i antifranquista en la clandestinitat, sota l'amenaça i pressió constant de la repressió i la persecució social, policial i judicial. Aquesta dualitat política republicana s'anirà interrelacionant, a vegades més propera, però cada cop progressivament més allunyada. Implicarà conflictes, delacions, acusacions mútues, esforços de coordinació, retorns, noves sortides,... Sempre sota l'efecte de molts condicionants, tan per la situació a l'interior i la pressió policial, per la consolidació i evolució del mateix règim franquista o dels diferents corrents opositors i canvis socials al llarg dels gairebé 40 anys de dictadura, però també a causa de condicionants externs com l'evolució de la situació política mundial, que afectarà clarament les expectatives de tots els agents polítics i institucions a l'exili.

Entre 1938, entrada de les tropes franquistes a Catalunya, i el 1953, són executats més de 700 militants d'Esquerra, entre els quals 50 alcaldes⁴. Ho afirma categòricament Josep Maria Solé: *«Cap altra força política de Catalunya sofriria tanta repressió com ERC quan es va acabar la Guerra Civil de 1936-1939. De les gairebé 3500 persones afusellades a Catalunya en la immediata postguerra, ERC sempre és la força política més perseguida en els medis i comarques rurals. En les poblacions més industrialitzades o amb forta presència del sector dels serveis, després de la CNT-FAI sempre és la més castigada, a vegades fins i tot per davant de la CNT-FAI»*.

Aquest és el balanç numèric del conflicte armat per ERC, però la quantitativa tan sols és una perspectiva de la situació política del final de la Guerra. El desgast polític dels vençuts és enorme. Això, juntament amb la repressió, el control social i el desordre i desbandada de dirigents republicans que es produí farà que els primers mesos no hi hagi pràcticament activitat clandestina a l'interior. També hi ha una profunda divisió entre les forces republicanes i internament en cada una d'elles, sobre l'atribució de la responsabilitat de la derrota, que només es deixa de banda davant la duresa de la repressió i l'exili.

---

3 Mercè MORALES MONTOYA *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. p. 30

4 Josep Maria SOLÉ I SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya 1938-1953*, p. 264 i 430.

Durant els primers anys a l'exili Esquerra s'organitza en aquells països on la presència de catalans és més significativa: França, Anglaterra, Bèlgica, Mèxic, Xile, Veneçuela, Argentina, Colòmbia i Bolívia.⁵ El 18 d'abril Companys forma un Consell Nacional de Catalunya amb caràcter assessor. Però pocs dies després de començar la II Guerra Mundial, el 13 de setembre, el president a l'exili és detingut a La Baule per la policia militar alemanya, empresonat, lliurat a la policia franquista i extradit a Espanya. El dia 15 d'octubre de 1940, després d'un judici sumaríssim de dues hores i sense garanties processals, el president Companys és condemnat a mort i afusellat l'endemà al Castell de Montjuïc. El 20 de novembre d'aquell mateix any, Josep Irla, president del Parlament al final de la Guerra i en aquells moments a l'exili a Cogolin (França), assumeix la presidència de la Generalitat⁶.

2.2 Primera reorganització i caiguda a l'interior (1941 – 43)

A l'exili esclaten alguns conflictes polítics que venien del mateix inici de la II República. El primer d'ells, que transcendirà ERC per esdevenir un debat polític al si del catalanisme però que dirigents com Tarradellas sempre abordaran com un conflicte intern de partit (MONTROYA, 2008, p. 383), serà entre els anomenats *legalistes*, partidaris de reclamar la legitimitat republicana i l'Estatut del 32, entre els quals s'hi comptarà gran part de la direcció d'ERC, el President Irla, i els militants exiliats a França i Bèlgica, i els que consideraran superat el marc de la II República espanyola, que valoren fracassat, i aposten per reclamar l'autodeterminació o, directament, la independència. Aquest sector estarà sobretot liderat per Carles Pi i Sunyer com a dirigent més destacat, i tindrà el suport dels exiliats a Mèxic i Anglaterra, que tindran una forta incidència sobretot els dos primers anys de la II Guerra Mundial, quan França és ocupada pels alemanys i el centre de decisió política dels aliats radica en Londres, motiu pel qual Carles Pi i Sunyer crearà allà un Consell Nacional emulant el creat per Companys. En la mesura que es podrà establir, organitzar i recuperar l'activitat política a França, però, tant la direcció d'ERC

---

5 Són les referències que apareixen a l'índex exili de l'AMTM, els intercanvis epistolars de Tarradellas com a Secretari General del partit amb les representacions del partit als diferents països on hi havia un nombre considerable de catalans exiliats.

6 Mercè MORALES MONTROYA *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. p. 182

encapçalada per Tarradellas com la Generalitat encapçalada per Josep Irla aniran desplaçant la capacitat d'incidència del Consell de Londres, i posteriorment l'integraran al seu marc polític.

L'1 de febrer de 1941 es produeix la primera reunió de la direcció d'ERC a l'exili des de la mort de Companys de la qual en tenim constància, en un lloc desconegut, en la clandestinitat sota la França ocupada. D'entre els participants, Tarradellas, Santaló, Sauret, i el president Irla. Un parell de dies després ho fa el ple del partit.⁷

Fins el mes de desembre d'aquell mateix any no tenim constància d'una primera reorganització d'un petit nucli de militants a l'interior, organitzat a Barcelona i liderats per Pau Ris i Solans, Josep Batlle, Jaume Serra i Gasulla (JEREC) i Miquel Ferrer i Vílchez⁸. Cap d'ells era dirigent destacat, simplement militants de tercera o quarta fila, però eren els únics en actiu que quedaven a Catalunya després de l'exili o la repressió que van patir dirigents i electes. La majoria de militants republicans exiliats havien anat a parar com a refugiats a Agde, a l'anomenat «camp dels catalans», i els empresonats, a la Model (VILANOVA, 2002, p.130-131).

L'única activitat catalanista a l'interior del moment la liderava l'organització Front Nacional de Catalunya, fundada el 1940 a París i amb implantació a Catalunya des de l'agost d'aquell any. Tingué activitat armada i també patí una forta repressió, però la seva activitat va generar l'atracció política dels militants nacionalistes que restaven a l'interior. De fet, una de les motivacions possibles d'aquest primer intent d'organitzar ERC a la clandestinitat és evitar que la seva militància es dissolgués en aquesta organització, que sempre serà menystinguda i marginada de l'evolució política de l'exili. La influència del FNC sobre l'interior acabà provocant el 1942 una escissió d'ERC cap a aquesta organització, que deixarà l'activitat del partit a l'interior sota mínims.⁹

---

7 Mercè MORALES MONTOYA, *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. p.213

8 Joan B. CULLA. *ERC 1931 – 2012 Una història política*. p. 59

9 Albert VILADOT PRESAS. *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)*. p. 21-22

Tot i l'episodi de l'anomenat Servei Alexis impulsat des d'Andorra per l'exdiputat i exalcalde de Solsona Francesc Viadiu el 1942¹⁰, ERC sempre veurà amb distanciament i l'acusació de ser contraproduent el fenomen dels maquis, així com qualsevol altra activitat armada contra el franquisme.

El 15 d'octubre d'aquell mateix any, coincidint amb el segon aniversari de l'afusellament del president Companys, apareix a Mèxic el primer número de *La Humanitat* editat a l'exili (a memoriaesquerra.cat: <http://ves.cat/euE1>). El juliol d'aquell mateix any, davant les victòries aliades al nord d'Àfrica i la perspectiva de la possibilitat de la victòria Aliada a la Guerra, Irla i altres membres d'ERC com Rovira i Virgili, Sauret i Humbert Torres donen a conèixer el manifest dels «Deu punts de Montpeller» que marca l'acció a dur a terme per la Generalitat a l'exili¹¹.

2.3 Segona reorganització (1944 – 46). Pere Puig a l'interior i expectativa republicana

Amb l'alliberament de la França ocupada per part dels aliats, ERC repren la seva activitat pública. Josep Tarradellas, després d'uns mesos ocult a Suïssa, torna a França l'estiu del 1944 i pren el lideratge de l'organització des de l'exili, com a Secretari General¹². Una de les primeres accions que empren és enviar Pere Puig i Subinyà, antic alcalde de Sant Hipòlit de Voltregà i regidor d'abastiments de Barcelona, a l'interior en qualitat de delegat de relacions d'Esquerra i enllaç seu, per recuperar el contacte amb la militància que viu sota la clandestinitat i reorganitzar el partit a Catalunya.¹³

El 6 d'octubre d'aquell any apareix el primer número de *La Humanitat* editada a França. El 15 d'octubre, quatre anys després del seu assassinat, el Comitè d'Esquerra als Pirineus Orientals impulsa el primer homenatge al president màrtir Lluís Companys, amb la col·locació d'un monòlit al cementiri

---

10 PORTA, Roser «Qui recorda Francesc Viadiu i Francesc Areny: Per què el monument als passadors oblida els dos noms dels líders de les principals xarxes d'evasió a Andorra?». Ara Andorra, 07-12-2014

11 Mercè MORALES MONTOYA. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. p. 233-238

12 Mercè MORALES MONTOYA. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. p. 342-343

13 Daniel DÍAZ ESCULIES. *L'oposició catalana al franquisme: El republicanisme liberal i la nova oposició (1939-1960)*. p. 37-38

de Perpinyà¹⁴. Es produeixen un seguit de reunions clau per l'estructuració del partit a França, que es resitua aprofitant la noves possibilitats, si bé a l'interior Pere Puig es troba amb un partit amb poca estructura, però molt alineada amb les tesis del Consell de Londres, crítics amb la Generalitat i amb Tarradellas, i ja amb la reivindicació de poder tenir sobirania respecte l'exili en la presa de decisions. Caldren moltes reunions i també desautoritzar algun dirigent o designar-ne de nous favorables a les tesis de Tarradellas per resoldre aquesta situació.¹⁵

El 6 de gener de 1945 Tarradellas crea a França Solidaritat Catalana, aliança unitària impulsada per ERC que té per objectiu el restabliment de l'Estatut i de la República, i en el qual s'integren Esquerra, Lliga Catalana Republicana, Estat Català, UDC, Acció Catalana, FNC i Front de la Llibertat.

El 3 i 4 de juny se celebra un Congrès Nacional d'Esquerra a Tolosa de Llenguadoc. El partit es pronuncia a favor de la Constitució Espanyola del 1931, de l'Estatut del 1932 i a favor del dret a l'autodeterminació. Tarradellas és confirmat secretari general, segons publica *La Humanitat*, 25 de juny de 1945. El 28 de juliol també se celebrarà un Congrès Nacional de les JEREC, a Montauban. És un moment d'enfortiment de la cohesió interna del partit i de totes les seves seccions a l'exili, i també de l'exili i l'interior, tot i alguns testimonis de queixes d'actitud i decisions autoritàries preses per Pere Puig a l'interior com a enllaç del partit entre l'interior i l'exili. Aquests fets, juntament amb una certa crítica de sectors de militància a l'interior per les ingerències i la verticalitat de les ordres que arriben de l'exterior provoca una nova escissió el 1945 cap al FNC que no atura, però, la consolidació de l'estructura del partit a Catalunya¹⁶.

L'expectativa de la victòria Aliada a la II GM alimenta l'esperança de la caiguda del franquisme i el restabliment de la República. Tant la Generalitat com les organitzacions republicanes i els dirigents a l'exili multipliquen els seus contactes, i la propaganda per situar-se davant d'aquest escenari.

L'1 de setembre s'inicia de nou la publicació de *La Humanitat* a l'interior, tot i que per desorientar la policia en el peu d'impresma apareix com editada a Tolosa de Llenguadoc. Donat que l'activitat

---

14 Memoriaesquerra.cat. Consultat el 8/05/2020 a: <https://pandora.irla.cat/pandora/viewer.vm?id=0000051755&page=1&search=&lang=ca&view=memoriaesquerra>

15 Francesc VILANOVA VILA-ABADAL. *Als dos costats de la frontera*. p. 99-106

16 Albert VILADOT PRESAS. *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)*. p. 24-30

principal del partit a l'interior és la propaganda, entorn la producció i la distribució de *La Humanitat* s'hi concentren molts esforços. El seu tiratge oscil·là entre 3000 i 10000, segons l'època. La immensa majoria es distribuïen a Barcelona ciutat i en segon lloc a Barcelona-circumscripció, però destaquen territoris amb una destacada presència de militància com l'Ebre o Lleida, que també en distribuïen una quantitat significativa, i més si tenim en compte que un mateix exemplar l'acabaven llegint diverses persones¹⁷.

Els darrers mesos de 1945 la reorganització d'Esquerra a l'interior culmina amb l'elecció d'un Consell Directiu amb representats proposats per les bases de les cinc federacions territorials i les JEREC. Per Barcelona-Ciutat: Miquel Ferrer i Vílchez (president), Jaume Serra i Gasulla (secretari), Pau Ris i Solans (tresorer), i Àngel Castillo; Per Barcelona-Circumscripció: Miquel Arpa (Manresa) i Pere Puig i Subinyà (Sant Hipòlit de Voltregà); per Tarragona: Ramon Boronat i Pontons (Tarragona) i Josep Subirats i Pinyana (Tortosa); per Lleida Ramon Castan i Miquel Quadrat; per Girona: Roure i Pere Pigem Heras (Pals); per les JEREC, l'antic secretari general, Josep Montes i Piqueras¹⁸.

Aquell mateix desembre es crea el Consell Nacional de la Democràcia Catalana, organisme coordinador de la resistència a l'interior, format per Esquerra, UDC, AC, UR, MSC, EC, PRE, FNC, i Front de la Llibertat. És conegut com a Comitè Pous i Pagès, el nom del seu president. És la primera de les quatre plataformes unitàries de l'oposició antifranquista a l'interior, que perviurà fins a la mort de Pous i Pagès el 1952.

El 1946 seguirà l'activitat d'ERC tan a l'exili com a l'interior, amb diverses reunions i publicacions, fins la detenció el 9 de maig de 70 militants d'Esquerra a l'interior, entre els quals pràcticament tota la cúpula dirigent: Pau Ris, Pau Caubet, Maria Casi, Jaume Serra... Però no de Pere Puig i Subinyà. Són posats en llibertat dos mesos després, el 19 de juliol. Representa un cop molt dur que fa trontollar tota l'estructura del partit, i deixa l'activitat a l'interior molt tocada. Tot i això, l'11 de setembre s'edita un full volant conjunt amb el CNDC. Així doncs, l'activitat a l'interior persisteix.

---

17 Si bé es parla de *La Humanitat* en moltes publicacions, qui hi fa un treball més acurat és el periodista Albert Viladot a *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)*. p. 41-46

18 Josep SUBIRATS PIÑANA. Entre vivències. La Guerra Civil, les presons franquistes, la transició i la Unió Europea. p. 137-138

2.4 Tercera caiguda (1947). Darrer intent de reorganització i detencions

Pere Puig i Subinyà, membre del Consell Directiu a l'interior és detingut a principis del 1947 (SUBIRATS, 2003. p. 141). La seva dona Montserrat Torrent Prat¹⁹ és alliberada poc després, fet que alimenta la sospita de delació que conduirà a posteriors detencions. Els delegats d'ERC que havien d'assistir al Ple del partit del 18 al 20 de gener a Montpeller des de l'interior no hi van poder arribar, perseguits per la policia²⁰. Acte seguit, el mes de març Pau Ris, Miquel Ferrer i Jaume Serra i Gasulla, membres del Comitè Executiu de l'interior, tornen a ser detinguts. Mentre a l'exili es debatia sobre les relacions amb la resta d'organitzacions i la orientació del Govern de la Generalitat, a l'interior l'estructura del partit quedava pràcticament desarticulada i només les Joventuts, amb una estructura diferenciada de la del partit (precisament per preservar-se de la repressió) i encara no intervinguda totalment per la policia, seguien actives decidides a mantenir l'activitat política en la clandestinitat. Van aconseguir editar dos números de *L'ARA*²¹, la seva publicació pròpia. Finalment, entre el 10 i el 14 d'abril Josep Subirats i la resta de components de les Joventuts són detinguts.

Queden ben pocs militants en actiu, dels quals en destaca Joan Fernández i Castanyer. La desesperació ja s'ha escampat entre les forces republicanes. La repressió no dona treva, l'expectativa que els Aliats facin caure Franco cada cop és més remota, i el nou context de la Guerra Freda permet al règim resituar-se en una nova posició, i aspira a ser reconegut internacionalment per les potències occidentals.

Entre el 17 i 19 d'octubre se celebra un Ple d'Esquerra a Montpeller. Tarradellas envia a l'interior Joan Rodríguez Papasseit, que durant dos anys és l'home de contacte entre l'interior i l'exili, i exercirà de delegat de la Generalitat a l'interior, fins a la dissolució del Govern Irla el 22 de gener de 1948, que deixarà la Generalitat reduïda a la Presidència i a un petit gabinet encapçalat per Víctor Torres, dirigent de les Joventuts durant la Guerra i provinent de la ciutat de Lleida, com a Secretari General de Presidència.

---

19 Ms. *Expedient de frontera Montserrat Torrent Prat, Pere Puig Subirà i Francisco Torrent Morros*. Govern Civil de Girona 1944, núm. 38. Arxiu: Fundació Josep Irla.

20 Mercè MORALES MONTOYA. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. p. 645

21 L'activitat de les JEREC apareix sempre de forma molt secundària i subsidiària de la del partit, però el recorregut dels darrers mesos abans de les detencions l'abril del 1947 s'explica especialment bé a partir de l'aparició dels dos números de *L'ARA* (VILADOT, 1987. p. 32-36 i 42)

ERC a Catalunya és ja en aquests moments poc més que un grup de conspiradors disseminats que es troben periòdicament quan poden sense base social remarcable al darrere. La pressió de la repressió, sumada a l'expectativa d'una llarga i dura clandestinitat i exili davant la consolidació del règim amb el referèndum de 1947 sobre la *Ley de Sucesión a la Jefatura del Estado* i la nova conjuntura internacional, provoca un esllanguiment de les forces republicanes a l'exili. En aquest moment ja són ben evidents senyals de desgast que començaven a veure's anteriorment i que els dirigents republicans havien maldat per dissimular. Els anys passaven i alguns d'ells morien o envellien, la distància entre exili i interior cada cop era més gran, i els antics dirigents impedièren una renovació generacional necessària per mantenir en actiu les organitzacions.

En tots els casos però especialment en el cas d'ERC, la confusió entre partit i institució ja era gairebé indistingible. Acabada la tasca de socors als refugiats i l'expectativa de retorn ràpid la Generalitat perdia gran part de la seva funcionalitat. Noves formes d'oposició a la dictadura començaven a sorgir a l'interior, paral·lelament als incipients canvis socials i econòmics en la mesura que avançava la postguerra, des de moviments catòlics de base, estudiantils o laborals, que defugien l'esquema de forces de la República, estigmatitzada cada cop més com un sistema «vell» i que vivia d'un passat dolorós que ja no tornaria.

Quantitativament, ERC al desembre del 1946 tenia 500 militants, i un any després, a finals de 1947, ja només hi quedaven entre 350 i 400. Una davallada similar a la que observem a la resta de partits, catalans i espanyols, a excepció del PCE i el PSUC, que mantenen dimensions, malgrat les xifres són igualment testimonials²².

---

22 Mercè MORALES MONTOYA *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. p. 763

3. Historiografia sobre l'ERC de la clandestinitat fetades de l'època de la Transició fins a l'actualitat

Analitzem els treballs elaborats coincidint amb l'etapa de l'anomenada Transició i l'inici de l'autonomia a Catalunya, fins a l'actualitat. Hi ha encara a hores d'ara un ampli debat sobre la transició espanyola del franquisme i els seus encerts, errors, llums i ombres. No és objecte d'aquest treball aprofundir-hi, però és cert que les publicacions s'han de contextualitzar en funció també d'aquell moment.

Per una banda, el nou marc polític de certa llibertat permetia que es comencessin a fer públiques les versions en primera persona de l'activitat política duta a terme en la clandestinitat, que sempre s'han de tenir en compte segons la intencionalitat del mateix autor d'escriure un relat propi dels fets que succeïren. Per altra, també observem que es desenvolupa un relat a partir del interès polític d'un partit, ERC, que fou dels darrers en ser legalitzat precisament per la seva adscripció a les idees republicanes, i que es va mantenir al marge del consens constitucional fonamentalment per la seva defensa del dret a l'autodeterminació.

Un partit, en aquells moments, amb dirigents bàsicament provinents de l'exili, amb un greu problema de renovació generacional però també de connexió amb les inquietuds d'amplis sectors de la societat catalana. Catalunya havia canviat molt dels anys 30 als 70, però els dirigents d'ERC no gaire. Aquesta realitat, que ja a finals dels 40 comencem a observar en les dissensions al si de l'antifranquisme, s'evidencia de forma clara en els primers comicis electorals, situant el vell partit republicà com una força amb un alt component de nostàlgia i molt envellida. Des del mateix partit, però, es busca capitalitzar la trajectòria i el llegat en positiu, en defensa de la seva legitimitat i coherència en defensa d'un període de llibertats i democràcia que va ser interromput per 40 anys de dictadura franquista.

És en aquesta època que també comencem a distingir uns primers treballs d'investigació, sobretot per part de periodistes i de mitjans d'òrbita catalanista, que indaguen sobre l'activitat del catalanisme a l'interior i la sort de la Generalitat a l'exili, i en fan una primera lectura en clau historiogràfica.

La major part de la producció historiogràfica sobre l'activitat d'ERC a la clandestinitat dels anys 40, però, la trobem situada a partir de l'any 2000 o 2001, i sobretot, a partir del 2003. Identifiquem tres raons principals que ho expliquen.

Una primera, de general: unes dècades de distància permeten començar a treballar l'antifranquisme des d'un punt de vista acadèmic i historiogràfic, i no tant des de la subjectivitat dels seus testimonis en primera persona. La qüestió de la memòria, sobretot des d'una perspectiva més prorepublicana de «recuperació de la memòria històrica» pren força al principi del segle XXI.

Per altra banda, també trobem altres raons més concretes en el cas d'ERC. El 2001 es produeix el 70^è aniversari de la formació política, en un moment en què el partit està plenament consolidat com una força parlamentària, i que disposa d'una estructura, uns quadres, una organització juvenil i una fundació pròpia. Prou musculatura per desenvolupar projectes com el d'explicar el propi relat històric. Això es traduí en un seguit d'actes al llarg de l'any de commemoració de la seva fundació que implicà la producció d'una exposició itinerant, un audiovisual i un llibre que analitzem, *Esquerra Republicana de Catalunya, 70 anys d'història (1931-2001)*, amb la col·laboració de destacats historiadors.

Hi hem d'afegir, però, un tercer aspecte, molt vinculat al context del moment polític de principis dels 2000. ERC el 2003 irromp en l'escenari polític amb un fort creixement electoral, fet que la situa com una formació central i decisiva a l'hora de decantar majories, i fa una aposta per una alternança en el govern, deixant a l'oposició una CiU que després de 23 anys de Jordi Pujol a la presidència de la Generalitat havia optat per Artur Mas com a cap de llista, i possibilitant l'inici d'un govern de coalició entre PSC, ERC i ICV-EUiA, liderat per Pasqual Maragall. Aquest acord es va rubricar amb el lema «el primer govern catalanista i d'esquerres des del 1939».

Per tant, la referència a l'època republicana és clara des del primer moment en què ERC entra a formar part d'un govern de la Generalitat 15 anys després, però ara com a força decisiva i no com a satèl·lit de la CiU de 1984. Aquesta irrupció electoral, que va implicar també un fort creixement a la presència d'ERC al Congrés dels Diputats, se suma a un fort ressò mediàtic del partit republicà. El conjunt de tot plegat genera, doncs, un lògic increment de l'interès polític, periodístic però també acadèmic en la trajectòria d'aquesta organització.

Distingim entre investigacions acadèmiques i publicacions institucionals. Dues categories amb especial protagonisme entre les publicacions elaborades els darrers anys que s'afegeixen, doncs, a les memòries i a les investigacions periodístiques elaborades durant la Transició que hem introduït prèviament i que completen els diferents apartats d'aquest cos central d'anàlisi sobre l'estat de la qüestió que ens ocupa.

3.1 Memòries elaborades durant la Transició

En aquest àmbit trobem un parell d'articles de Pere Puig i Subinyà escrits l'any 1979 a l'Avui (núm. 1095, p.3) des de la seva residència a Colòmbia, on explica els seus viatges des de l'exili a Catalunya amb els encàrrecs de Josep Tarradellas, i també una carta del novembre d'aquell mateix any al periodista Albert Viladot²³.

Destaquem com a idees principals la reafirmació de l'expectativa de la pròxima caiguda de Franco a partir de la victòria aliada de la II Guerra Mundial com la motivació principal per intentar reorganitzar Esquerra a l'interior, després d'un primer intent el 1941, alhora que també ho situa com el moment de màxima activitat del partit a la clandestinitat en tota la dictadura, mai recuperada malgrat esforços posteriors. Parla, per exemple, de l'edició d'alguns números de *La Humanitat* des de la clandestinitat. Marca distàncies amb l'activitat armada i els maquis, com identifiquem en les publicacions de l'època, i també amb el comunisme. Explica, també de forma coincident amb les investigacions historiogràfiques que s'analitzen més endavant, que els elements que van participar de la reorganització d'ERC eren, sobretot, antics militants de l'època la República o gent propera, intel·lectuals catalanistes, antics funcionaris de la República i familiars propers d'aquests. També reforça la idea de la vinculació de partit amb institució, situant-se com els dipositaris i grans defensors de la legitimitat republicana.

A destacar una idea que analitzem més endavant: crítica, però no rebut, una afirmació de Comorera segons la qual els comunistes eren, de tots els dissidents, els més perseguits. Veiem que el debat sobre qui pateix més durament la repressió, directament relacionat amb la competència per qui s'erigeix com

---

23 Ms. Albert Viladot a Pere Puig, 28-11-1979, Barcelona / Pere Puig a Albert Viladot, 18-12-1979, La Paz. Fundació Josep Irla.

a gran antagonista de la dictadura militar, ja sorgeix de la propaganda política dels anys 40 i és una constant en tot moment. Una darrera afirmació que s'ha de situar necessàriament en el debat polític del moment en el que s'escriu l'article és la referència a la falta d'activitat de CNT i Lliga Catalana, forces de pes de l'època de la República, però també explicita la no activitat en la clandestinitat d'aquell moment dels dirigents convergents i socialistes de la transició: Jordi Pujol, Josep Pallach i Joan Raventós. L'al·lusió pretén situar ERC com la gran formació de l'antifranquisme del moment, marcant distàncies amb tota la resta.

Afirmació, però, que serà rebatuda a les pàgines del diari només 4 dies després per un tal Joaquim Ferrer, que cita l'obra de JM Molina *El movimiento clandestino en España de la CNT 1939-1949* (Mèxic, 1976) per reivindicar l'activitat del moment de la CNT, i també situa que, en el moment dels fets, els polítics convergents i socialistes anomenats eren, majoritàriament, menors d'edat.

El segon article parla de les relacions amb la resta de forces opositores de l'Estat, que les situa com a poc productives. Parla també de la repressió i de com la policia, que els seguia de ben a prop, va anar desarticulant tota la xarxa de contactes, amics i pisos que tenien a Barcelona. Cita les detencions amb tortures com una pràctica repressiva habitual. Finalment, relata la seva detenció a Barcelona i una versió poc creïble de la seva evasió cap a França (al cap de poques setmanes es produeix la darrera gran detenció i desarticulació definitiva de militància d'ERC a l'interior el març de 1947)²⁴.

A partir d'aquests articles hi contacta per carta l'Albert Viladot, periodista. Ja en aquesta carta parla d'una ERC organitzada a l'interior abans de la seva tornada el 1944, i d'una pugna entre interior i exili, situant la militància de l'interior com a anti-tarradellista i Pere Puig com a enllaç de Tarradellas a l'interior. Li atribueix la secretaria general d'ERC a l'interior i també la delegació de la Generalitat a la clandestinitat.

Altres publicacions d'interès feta pels mateixos protagonistes dels fets són memòries de dirigents com l'exsenador Josep Subirats, que va publicar *Entre vivències. La Guerra Civil, les presons franquistes, la transició i la Unió Europea*. Situa clarament com a motiu pel cessament de l'activitat l'any 1947 la repressió franquista i les detencions que en desarticularen l'estructura. Afirmar rotundament que a

---

24 Pere PUIG SUBINYÀ. *Darrer viatge clandestí. Avui*, divendres 7-12-1979, núm. 1118, p. 3

mitjans dels 40 ERC era com a partit «l'eix vertebrador de la resistència clandestina a Catalunya» (SUBIRATS, 2003, p.137-158). I reafirma la idea de l'expectativa de la victòria aliada frustrada amb l'inici de la Guerra Freda, que coincidirà amb la repressió franquista sobre ERC i l'esmoreïment de la seva activitat clandestina.

3.2 Investigacions periodístiques durant la Transició a la premsa catalanista

Hem seleccionat tres treballs clau sobre la temàtica que ens ocupa publicats durant la Transició. En primer lloc, una publicació del 1978, *Vint anys de resistència catalana (1939-1959)*, escrita per Jaume Fabré, Josep Ma Huertas i Antoni Ribas. Els altres dos títols, escrits pel periodista Albert Viladot, són *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)*. Barcelona, Curial, 1987, i un reportatge del núm. 50 de l'Avenç del juny de 1982 sobre la Generalitat a l'interior de Catalunya (1947-1948).

A *Vint anys de resistència catalana (1939-1959)* es cita ERC en diverses ocasions, sobretot pel que fa a la participació en reunions o comitès de diverses organitzacions, en la formació del FNC participada per militants allunyats del partit. Les referències a ERC, on explica la recuperació de les publicacions de La Humanitat el 1942, afirma que s'hi imprimien 12.000 exemplars i que es finançava amb diners provinents de l'exili (FABRÉ et al, 1978, p.112-113). La informació de que disposem actualment, però, contradiu algunes de les afirmacions d'aquesta publicació. Per exemple, al portal web memoriaesquerra.cat veiem publicacions de *La Humanitat* a Mèxic al llarg dels anys 40 i 50, mentre aquí s'afirma que fins als 60 no es començà a publicar aquesta revista a Mèxic. Altres imprecisions ens permeten concloure les grans llacunes que en aquella època encara ocultaven molts aspectes que avui sabem sobre l'exili i la clandestinitat antifranquista. També es parla d'una publicació d'ERC del 1946 anomenada «*Resistència*», de la qual només se'n coneixen tres números (1, 2 i 3), i que coincideix amb el període de màxima activitat de l'organització (1945 i 1946). Se situa una ERC molt vinculada a Tarradellas i Irla, en conflicte amb altres sectors nacionalistes com el FNC, que focalitzen el pes de la seva activitat i obediència a l'interior, i no a l'exili.

Albert Viladot, al reportatge de l'*Avenç* de 1982 citat anteriorment, emmarca l'activitat a l'interior com a part d'una estratègia de la Generalitat a l'exili per aspirar a situar-se com l'interlocutor vàlid per erigir-se en govern provisional un cop Franco caigués com a resultat de la victòria Aliada a la II Guerra Mundial, paral·lela a l'altra branca estratègica d'activitat: la pressió internacional. Calia que totes les organitzacions reconeguessin la legitimitat d'aquesta institució, i això és fonamentalment el que defensava no només la Generalitat d'Irla, sinó també l'ERC de Tarradellas. Parla, per tant, d'una clara divisió estratègica entre la Generalitat a l'exili i els partits que li donaven suport començant per ERC, i els seus mateixos referents a l'interior integrats al CNDC (Comitè Pous i Pagès) que també es volen situar com a referents del catalanisme, considerant superada la realitat de l'Estatut del 32.

De fet, tal com explica Cucurull a *Panoràmica dels nacionalisme català* relatant un congrés d'ERC de la primavera del 36, «Jaume Aiguader (...) fa constar que l'Estatut no és la solució del fet nacional català i aclareix que el nacionalista és un separatista perquè vol per a la seva Nació la llibertat de legislar amb plena independència (...) Ventura Gassol aconsella que quan algú preguntí si l'Esquerra és un partit federalista o bé separatista, li respongui que és nacionalista.» (CUCURULL, 1975. p.105-106), el debat sobre si el marc de l'Estatut del 32 estava superat o no ve de la mateixa República, i esclata en aflorar totes les dissensions al si del bàndol republicà un cop acabada la Guerra.²⁵

Tornant al treball de Viladot, explica com el 1947 i 1948 la majoria dels referents de l'ERC de l'interior que s'havia organitzat entre el 1944 i el 1946 es resituaven com a delegats de la Generalitat (Serra i Gasulla) i col·laboradors seus (Manuel Juliachs, Pau Ris, Maria Casi Rimbau, i Aurèlia Serra i Gasulla). S'explica que com a resultat d'aquesta pugna ERC marxa del Comitè Pous i Pagès a mitjans del 1947. Torna a aparèixer el relat de la duresa de la repressió que pateix ERC, però ara amb una altra afirmació citada textualment d'un informe de Serra i Gasulla: si el Comitè Pous i Pagès no pateix la repressió tan com ERC l'explicació és perquè inconscientment és útil al franquisme per dificultar els interessos nacionalistes i republicans.

---

25 Fèlix CUCURULL, *Panoràmica del nacionalisme català Volum VI*. 570 p. És el darrer d'una sèrie de 6 volums que relaten des de la I República a la II. Aquest treball aporta algunes claus per poder contextualitzar l'evolució del catalanisme fins a l'inici de la Guerra Civil, però arriba cronològicament fins el 1936

Així doncs, agafant de referència aquesta informació podem concloure que si bé la repressió va influir-hi, també hi ha evidències que les dissensions polítiques entre organitzacions, però també dins les mateixes organitzacions (distanciament entre Serra i Gasulla i Irla), i entre interior i exili, se sumen a la frustració per la consolidació internacional del franquisme davant el nou context de Guerra Freda com a motius de pes que esllangueixen l'activitat primer d'ERC i, després, de la Generalitat a Catalunya.

Malgrat aquests arguments, però, Albert Viladot reafirma el 1987 en l'extens treball *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)* que ERC va ser l'organització republicana que més durament va patir la repressió franquista. També és la primera organització que estudia al seu treball. En aquesta primera investigació per part d'algú extern als fets que els estudia, però, ja comencen a aparèixer arguments i tesis que s'aniran consolidant en els propers treballs sobre la qüestió. Per exemple, un dels motius pels quals ERC va patir major grau de repressió és per la seva composició com a partit interclassista amb una estructura laxa i inconnexa, a diferència de les organitzacions de caràcter marxista.

Villarroya ho rebla a la seva tesi del 1988, on destaca que l'objectiu primer de la repressió són els càrrecs públics, tan en el cas de la violència a la rereguarda republicana (objecte principal de la tesi) com en la repressió franquista a partir del 1938: «*la repressió va en primer lloc contra qui ostenta el càrrec públic, després ve la filiació*»²⁶L'altre, la raó per explicar que fins el 1941 no comença a reorganitzar-se el partit a l'interior: no hi quedava cap dirigent ni militant que hagués ostentat càrrecs de partit o institucional. Tots els que podien havien marxat a l'exili.

A més de la propaganda i el reagrupament de l'antiga militància, Viladot situa també com una de les principals línies d'activitat de l'ERC reorganitzada a l'interior el suport als presos i represaliats pel franquisme que pertanyien al partit, i que bàsicament estaven a La Model. Coincideix en destacar la disputa alhora orgànica i estratègica entre l'interior i l'exili, que oculten totes les publicacions propagandístiques i neguen també la majoria d'escrits dels antics dirigents. Afirmar que la militància organitzada de l'interior sí que tenia connivència amb el FNC i reclamava llibertat d'acció i decisió respecte l'exili. En part, compartien la lògica de superar el «vell esquema» de les forces republicanes

---

26 Joan VILLARROYA FONT. *Violència i repressió a la rereguarda catalana (1936-1939)*. [en línia]: <http://hdl.handle.net/10803/1997> . p.26

davant la nova realitat. Viladot afirma que la publicació «*Resistència*» doncs, no l'impulsa l'ERC de l'interior sinó el grup de militants liderat per Esquer que du la conflictivitat amb la direcció a l'exili fins al punt del trencament polític, de manera que passen a organitzar-se de forma separada però segueixen anomenant-se ERC fins a la seva dissolució al si del FNC el 1946.

En el marc d'aquesta pugna es posa de relleu una idea: una de les motivacions d'ERC per la reorganització és evitar que el FNC s'erigeixi com a referent nacionalista a l'interior, i mantenir un paper protagonista en aquest camp, que es veu amenaçat per l'emergència d'aquesta organització que fa dubtar i enlluerna part de la militància. Viladot també subscriu la tesi de Josep Subirats segons la qual Pere Puig Subinyà acaba inclinant-se cap a secundar les tesis que defensava l'organització a l'interior respecte l'exili, i que això condueix a Tarradellas a enviar el segon delegat a Catalunya, Joan Rodríguez Papasseit. També dona per bones les xifres de tiratge de *La Humanitat* clandestina entre 3000 i 8000, situant-la com la principal publicació de la premsa clandestina entre el 1944 i el 1946.

El d'Albert Viladot és, doncs, el primer estudi acurat sobre l'activitat d'ERC a la clandestinitat franquista, que aporta la majoria dels noms que coneixem, l'estructuració tan del partit com de les Joventuts, els debats orgànics i polítics que va viure la militància de l'interior i en relació a l'exili, i també les dades acurades sobre els seguiments policials, la repressió i les diferents onades de detencions. Posa especial èmfasi en les diferents publicacions (*La Humanitat*, *Resistència*, *Butlletí d'Informació* i *ARA*) donat el caràcter del seu estudi molt enfocat a la qüestió de la premsa clandestina, i en tota la informació que aporten.

3.3 Estudis acadèmics propers a l'actualitat

Hem resseguit set estudis diferents. El primer dels quals, el reportatge *Als dos costats de la frontera*, Vilanova i Vila-Abadal qualifica l'ERC de la clandestinitat com una organització aïllada i motiva el plus de repressió respecte la resta de forces no per la seva perillositat pel règim com afirmen altres autors, sinó a causa de les grans responsabilitats governatives anteriors de gran part dels seus quadres i dirigents.

Segons l'autor aquest aïllament explica la seva reduïda activitat al principi, més que no pas la repressió en si mateixa, i també la situació de desballestament de la direcció a l'exili a partir de l'ocupació de França pels alemanys durant la II GM. També atribueix a Pere Puig el disciplinament del partit a l'interior i l'assumpció de les línies polítiques i estratègiques de la direcció exiliada a França. Bàsicament relata el conjunt de dissensions i discussions internes com a eix central, i com a causa principal per la qual no hi va haver més activitat en la clandestinitat. Obvia els elements repressius o de recursos, i per tant es tracta d'un treball poc complet en aquest sentit.

Daniel Díaz Esculies, però, introdueix un nou element a destacar en el debat sobre la intensitat i la motivació de la repressió envers ERC al seu treball *l'oposició catalana al franquisme: el republicanisme liberal i la nova oposició (1939-60)*, i és el següent: molta militància d'ERC no esperava repressió. Consideraven que els vencedors de la Guerra no prendrien represàlies envers ells. Joan B. Culla, més endavant ho analitzem, hi aprofundeix encara més, però sobretot s'explica per desinformació. ERC no era un partit marxista, i consideraven que les accions que havien pres, en ser de caire molt majoritàriament de servei a la comunitat des del municipalisme, no serien motiu per represàlies, moltes d'elles causades per delacions o acusacions de propis veïns.

Hi ha també entre les dues publicacions una certa confusió sobre si Pere Puig és o no un enviat de Tarradellas. Anteriorment hem vist que la majoria de treballs consideren que sí, però ell mateix ho nega en els seus escrits i cartes. També com Vilanova i Vila-Abadal, Díaz considera que l'ERC de l'interior s'inclinava clarament per les tesis de Pi i Sunyer en la pugna interna abans de l'arribada de Pere Puig. Daniel Díaz introdueix també aquí un nou element en el conflicte intern: atribueix als crítics de l'interior l'aposta per arribar a un acord amb els monàrquics joanistes que s'allunya dels postulats republicans, la qual cosa en aparença és contradictòria amb la línia més independentista que se'ls atribuïa abans de l'arribada de Pere Puig. En global reforça la tesi de les divisions polítiques com a factor decisiu del cessament de l'activitat.

Amb diferència, el treball més excepcional sobre el període que estudiem és la tesi doctoral de la Mercè Morales Montoya, *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*, de la qual l'Editorial Base en va publicar el 2008 un extracte extens, però no complet. A aquest estudi s'hi refereixen tots els treballs

posteriors, però també recull tota la informació anterior que disposem. La seva singularitat respecte la resta de treballs que analitzem és una mirada sobre els fets des de la perspectiva institucional i no partidària, però representa una obra valuosíssima per entendre el moment, els debats polítics i les seves causes. La seva exhaustivitat permet identificar clarament el conjunt de debats.

Jaume Sobrequés, en el pròleg d'aquesta publicació, introdueix una nova explicació a la dissensió política de l'exili: la derrota a la Guerra i la conseqüent pèrdua de poder dels republicans, més encara després de la frustració del 1945, va alimentar la divergència política i ideològica. No pas per la distància, la repressió o el debat estratègic sobre el camí que convé seguir, sinó perquè la desaparició del poder i, per tant, dels interessos que hi van associats, va permetre als exiliats defensar les seves propostes polítiques que creien més sinceres i honestes sense cap mena de contenció. Per això la divisió entre nacionalistes i comunistes, però també les divergències dins dels mateixos nacionalistes, on independentistes i autodeterministes s'expressen de forma clara i nítida després del fracàs de la II República. Una visió interessant i innovadora respecte el que hem vist fins ara, però no excloent de la resta de causes.

Una altra idea força és que situa els representants de la Generalitat com a preservadors de la memòria. Tot i això, si bé la seva tasca ha permès efectivament preservar la memòria i per tant servir de base per les investigacions actuals, segurament és més una conseqüència de les accions que van emprendre a partir dels seus objectius, que no pas una causa de les motivacions d'aquells dirigents.

Un altre element de discussió és entorn la mateixa figura de Tarradellas. L'estudi de Mercè Morales el situa com una figura lleial i netament defensora de la institució de la Generalitat, a diferència d'altres treballs observats que dibuixen Tarradellas com un *aparatchik* d'ERC que vol dirigir la Generalitat segons els interessos del partit. Si bé és evident pel mateix títol que efectivament la perspectiva del treball posa el focus en l'exili, hi ha un munt d'informació ben ordenada sobre l'activitat d'ERC en la clandestinitat, per la seva indestruïble relació amb l'activitat de la mateixa Generalitat.

Coincideix a situar les causes ja desgranades anteriorment sobre les dificultats, motivacions i també causes del final de la primera reorganització, però confereix un paper molt més institucional a Pere Puig i Subinyà, i li atribueix la missió de reorganitzar ERC, sí, però entorn al reconeixement

institucional de la Generalitat. També és cert que malgrat aquesta visió institucional del treball s'insisteix en la idea que la ruptura i discussió política amb Pi i Sunyer Tarradellas sempre la interpretarà com un conflicte intern i orgànic d'ERC i no pas com una ruptura institucional de la Generalitat a l'exili. Des de la seva visió, s'explica que Tarradellas considerava que la repressió impedia la possibilitat de fer política a l'interior, com a argument per situar a l'exili el nucli de la presa de decisió tan institucional com orgànica.

En resum, ens trobem davant d'un treball acadèmic ordenat i precís que, tot i enfocar la perspectiva de la qüestió des de l'exili i la institució, és imprescindible per a qualsevol treball sobre la clandestinitat catalanista antifranquista dels anys 40 a Catalunya. També situa clarament la voluntat de mantenir l'activitat i la legitimitat de la institució de la Generalitat com la principal motivació mobilitzadora de molts militants, i entorn d'aquest objectiu o causa s'hi van concentrar els debats més intensos al si del nacionalisme durant l'antifranquisme, fet clau que permet entendre el fil de continuïtat de l'activitat malgrat les llargues dècades de dictadura, repressió i exili.

Des de la perspectiva inversa, la visió del partit, trobem també un treball molt complert de Joan B. Culla publicat per l'editorial Columna el 2013, *ERC 1931 – 2013, una història política*. És un treball que sobretot pivota sobre l'ERC de la contemporaneïtat, a partir de la transició, però en el seu relat sobre la clandestinitat antifranquista introdueix tres idees clau: sobre la repressió, no només fa seva l'afirmació de Josep M. Solé i Sabaté segons la qual ERC en fou la màxima damnificada, i els arguments de perillositat pel règim, visibilitat pública, altes responsabilitats institucionals en el període anterior, i ignorància sobre la duresa del règim franquista que venia, sinó que també hi situa dos elements més: una cultura militant heterodoxa²⁷, poc marxista en aquest sentit, que dificultava tant l'organització de la fugida com la reorganització en la clandestinitat, i la falta de referents polítics internacionals, a diferència d'anarquistes i comunistes, que va multiplicar el caos dels primers mesos i anys a l'exili, enmig de la II Guerra Mundial i la invasió alemanya de França. També situa un element clau que explica segons Culla la falta de nous intents després del 1947 de reorganització d'ERC a l'interior, i insinua que a la direcció a l'exili ja li convenia tenir el control de la marca sense que hi

---

27 Joan B. CULLA, *ERC 1931 – 2012 Una història política*. p. 51-55

hagués una organització activada a l'interior, donada la dificultat per mantenir el control de l'interior des de l'exili.

Així doncs, si bé aquest treball en la major part de la seva extensió tracta sobre èpoques posteriors de la història de l'organització, sí que estructura i situa algunes idees útils que permeten completar la visió sobre l'etapa i, alhora, també anuncia algunes mancances en el camp de la historiografia, situades clarament en aquest període de la primera clandestinitat republicana durant els anys 40.

3.4 Publicacions institucionals

El darrer gran àmbit dels estudis historiogràfics dels darrers anys són les publicacions institucionals, que van des dels treballs a partir d'administracions públiques en la línia de recuperació de la memòria històrica, però en aquest cas que ens ocupa, també i sobretot, les recerques i estudis promoguts per institucions privades, des de la mateixa ERC a la fundació Josep Irla o la fundació Carles Pi i Sunyer.

En aquest àmbit hi ha un munt de publicacions, especialment a partir de l'any 2000, començant pel web memoriaesquerra.cat, on hi ha digitalitzades totes les publicacions del partit al llarg dels anys, i on hi podem consultar *La Humanitat* en els seus diferents períodes, *l'ARA*, *El Poble Català*, *Resistència*, *l'Emigrant*, i un llarg etcètera. També hi ha publicacions sectorials impulsades per la Fundació Josep Irla, sobre dones (*Les dones d'Esquerra 1931-1939*, el 2007 i *Les dones d'Esquerra 1939-1979. Memòria i testimonis*, el 2011) o sobre les Joventuts²⁸ i biografies històriques, sobre els dirigents més destacats, que amb el temps han anat també publicant sobre els alcaldes més distingits i també les dones militants, en un esforç de la recuperació de la memòria i la trajectòria d'activistes polítiques femenines i de posar en valor el municipalisme.

---

28 Sobre la història de les Joventuts a banda dels treballs de la Irla també hi ha un llibre publicat, escrit per l'Arnau GONZÁLEZ VILALTA: *Les JERC: l'elasticitat de l'independentisme juvenil d'esqueres*. 1a edició, juny de 2013. Barcelona, Editorial Base, 2013. 336 p. Malgrat això no està exempt de controvèrsia ja que és una publicació rebutjada per les pròpies Joventuts formalment en reunió de la seva Direcció Nacional el juliol de 2013. Font: Arxiu de la Fundació Josep Irla.

Veiem una intencionalitat també divulgativa, a més d'històrica, en un moment de creixement electoral d'Esquerra a nivell municipal (la majoria de biografies es publiquen entre el 2015 i el 2019). L'emergència del feminisme com a reivindicació que se situa al centre de l'agenda política els darrers anys també ajuda a comprendre l'interès per donar a conèixer la trajectòria de les dones militants del partit, malauradament obviades o extremadament testimoniales en els estudis anteriors.

En un altre ordre, estudis històrics més ideològics sobre debats polítics, dels quals en destaquem la publicació *Panoràmica de l'Esquerra Nacional, 1868-2006*, de Santiago Izquierdo, també per encàrrec de la Fundació Josep Irla. Aquest treball aporta un element singular i clarament d'interès: a diferència de molts altres, no tracta específicament només d'unes sigles o una formació, situant la resta com a actors secundaris que apareixen en el marc d'un recorregut històric clar, sinó que intenta donar una perspectiva global sobre el que identifica com un espai polític concret que transcendeix sigles: l'esquerra sobiranista als Països Catalans. Per tant, es remunta molt més enrere en el temps, i comença el seu estudi en el període del Sexenni Revolucionari (1868-1874). Aborda en profunditat la CNT, la USOC, el PSUC i, evidentment, ERC. Dedica un capítol a la clandestinitat entre el 1939 i el 1950, on situa la idea segons la qual explica que hi havia la sensació que el catalanisme essencialment seria defensat per l'esquerra, atès que la majoria de sectors conservadors s'havien alineat amb el franquisme (IZQUIERDO, 2010. p. 207) . Malgrat l'interès d'aquesta perspectiva, Izquierdo obvia la presència d'ERC a l'interior, situant només el FNC i el CNDC com a exponents fins el 1946.

L'aportació més exhaustiva en aquest camp és, però, el llibre *Esquerra Republicana de Catalunya, 70 anys d'història (1931-2001)*, Ed. Columna, publicat el 2002, coordinat per Enric Marín, Ramon Alquézar i Mercè Morales. Aquest treball compta amb aportacions de molts estudiosos, i és el resultat de diverses activitats impulsades per ERC en motiu de la commemoració dels 70 anys de la fundació del partit l'any 2001, d'entre les quals s'inclogué una exposició itinerant i un audiovisual, sota el títol «...i obrirà solcs l'esquerra catalana». Aquí veiem la intenció manifesta d'un partit polític en creixement i amb bones perspectives de futur, recentment renovat després d'una etapa interna convulsa i de relleu traumàtic (l'escissió liderada per Àngel Colom i Pilar Rahola), que vol fer un esforç de reivindicació i divulgació de la seva trajectòria. Com a força referent de l'independentisme, però també com a exponent del catalanisme d'esquerres, d'un nacionalisme popular, cívic i laic.

El llibre està construït a partir d'articles curts realitzats per diferents estudiosos i historiadors. Pel que fa a la visió sobre el que ens ocupa, ens centrarem en els dos articles sobre l'exili i la clandestinitat durant el franquisme, escrits per Josep Maria Solé i Sabaté i per Francesc Vilanova i Vila-Abadal. Tal com hem vist anteriorment, Josep Maria Solé marca doctrina respecte les causes i motivacions de la repressió sobre el partit, i tota la resta dels autors, amb matisos, han anat a ratificar o referir-se als seus estudis en la matèria.

Pel que fa a l'activitat durant la clandestinitat, Vila-Abadal situa el paper d'ERC des de l'exili com a gran defensora de la institucionalitat catalana republicana no només com una convicció política, sinó també com una necessitat pràctica de supervivència, atès el desgast del partit com a estructura organitzativa, i la falta d'organització a l'interior els primers mesos, i en plena pugna oberta amb el PSUC, l'altra gran organització de la clandestinitat. Obvia la repressió i situa la conjuntura internacional i d'equilibri de forces a l'exili com els grans factors que incideixen en l'evolució del partit i el seu posterior esllanguiment a partir del 1947 i la dissolució del govern Irla el 1948.

4. Publicacions d'ERC durant l'exili i la clandestinitat

Hem analitzat una selecció d'elements del moment per extreure'n algunes consideracions que ajudin a complementar la informació que hem vist de les diferents publicacions seleccionades per a aquest estat de la qüestió. Per motiu d'extensió ens cenymim als documents de més interès. En distingim quatre tipus.

4.1 Discursos i documents polítics

La majoria són de dirigents a l'exili, o de represaliats a l'interior. Evidentment, els militants actius a l'interior no es podien posicionar públicament amb la seva identitat, i ho havien de fer o a través dels anteriorment mencionats, o a través de les publicacions propagandístiques ocultant la seva identitat. La intencionalitat dels dirigents a l'exili és de forma clara i manifesta mantenir la seva posició de lideratge, marcar doctrina i instruccions polítiques envers la resta d'exiliats i les organitzacions a l'interior, no caure en l'oblit i mantenir el fil de legitimitat republicana davant la població i davant altres institucions, tan catalanes i espanyoles com internacionals.

Els posicionaments dels represaliats, en canvi, busquen ser escoltats en els debats polítics de l'antifranquisme, tant de la clandestinitat com també de l'exili. En tots els casos són escrits de consum intern o per la gent més polititzada, en cap cas (exceptuant els darrers discursos dels dirigents abans de l'exili, com el del 14 de gener de 1939 de Josep Irla com a President del Parlament)²⁹ parlem de documents o discursos amb una difusió molt àmplia envers el conjunt de la població, donades les dificultats materials objectives per aspirar-hi i la censura de la dictadura.

Un document especialment interessant és un acord polític signat des de la presó Model el 15 d'octubre de 1945 per militants d'ERC, el FNC i EC, que afirma ser representatiu de les seves organitzacions.

---

²⁹ Es va publicar a *La Humanitat* del 22 de gener de 1939, un dels darrers números publicats a Catalunya abans del final de la Guerra Civil.

Se'n poden extreure moltes conclusions. D'entrada, el fet que hi havia una estructura territorialitzada, perquè els signants s'expressen com a representants de seccions provincials (Lleida província, Tarragona província, Barcelona província, Girona i Barcelona-Ciutat). En segon lloc, que devien tenir una xarxa de suport o com a mínim enllaços amb la clandestinitat organitzada i una certa comunicació.

L'altre element focal és que es posicionen clarament en el gran debat entre legalistes i autodeterministes que veiem molt actiu a l'exili, considerant l'Estatut del 32 com a superat i apostant per l'autodeterminació. També s'entreu la pugna entre l'esquema d'organitzacions sorgit de la realitat republicana amb una aspiració unificadora de l'antifranquisme per fer front al règim i sobretot de connectar amb noves formes d'oposició que el 1945 ja comencen a emergir.

4.2 Cartes i documentació interna

L'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià³⁰ disposa del fons documental privat del President Tarradellas. Allà hi ha gran part de la documentació de la Generalitat del període, i també molta informació de l'activitat d'ERC a l'exili. Lògicament, la perspectiva de tota aquesta documentació respecte l'activitat a la clandestinitat és una perspectiva construïda a partir de la informació que arriba de l'interior, sobretot a través dels enllaços, però criden l'atenció alguns aspectes. D'entrada, les etapes de més informació de l'interior coincideixen amb els moments en els quals hi ha militància d'ERC organitzada en la clandestinitat de forma activa, com veiem a l'índex general Exili AMTM pàgina 14: *Butlletí Informació. Servei d'Informació a l'Interior (1947-1948)*, *Butlletí Informació. Serveis d'Informació (1947-1948)*. L'extens arxiu epistolar ens permet veure com es mantenia l'activitat a l'exili, amb nombroses cartes als diferents col·lectius exiliats (tant casals catalans, cercles o consells nacionals en funció dels diferents llocs i períodes), i gran part de les cartes dirigides a l'interior són envers familiars de dirigents represaliats (com a exemple clar, la família de Lluís Companys).

---

30 L'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià (AMTM), situat al Monestir de Poblet (Conca de Barberà), creat el 1981, disposa del fons privat del President Tarradellas i d'altres donacions personals. És un conjunt de documentació sobretot epistolar que recorre les diferents etapes i experiències personals d'aquest dirigent polític i implica milers de documents. Web: www.poblet.cat

Hi ha també documentació extensa de l'exili en les seves diferents etapes i localitzacions geogràfiques, però altre cop de les Joventuts la documentació és entre el 1944 i 1948, i el mateix passa amb l'entrada «Organismes i càrrecs directius. Catalunya». Observem correspondència amb alguns dels noms més destacats que apareixen de l'ERC a l'interior (Jaume Serra Gasulla i Pau Ris Solans, no així ni de Miquel Ferrer Vílchez, Pau Caudet o Josep Batlle)³¹ però la gran part és amb Pere Puig i Subinyà primer i, després, amb Joan Rodríguez Papasseit, els dos enllaços entre clandestinitat i exili del partit, i el darrer també alhora delegat de la Generalitat a Catalunya a l'interior.

4.3 Publicacions de propaganda política

Les publicacions de propaganda política són de gran interès en si mateixes, fins i tot deixant el contingut de banda, per l'esforç logístic, en recursos, organitzatiu i polític que impliquen. Per tant, de la seva periodicitat, data de publicació i lloc d'impremta en podem ja extreure d'entrada unes primeres consideracions. Més enllà d'aquestes, hi ha molts altres aspectes com el volum de tirada, el seu contingut i la identificació de les autories dels escrits que ens aporten molta informació. En el cas que ens ocupa, hi ha diferents publicacions, en funció dels períodes, i també diversos llocs de publicació, sobretot Mèxic i França pel que fa a l'exili, i les publicades a Catalunya mateix.

La Humanitat és la principal publicació d'ERC, però també n'hi ha d'altres, com *la Tribuna*, *el Butlletí d'Informació d'Esquerra Republicana de Catalunya*, *l'ARA!* (portaveu de les Joventuts), o algunes publicacions d'altres plataformes més àmplies.

Al web memoriaesquerra.cat podem trobar la majoria d'aquestes publicacions digitalitzades. La darrera *Humanitat* publicada a Catalunya, el número 2156 des del 1931, és del 24 de gener de 1939. En aquest moment, dos dies abans de l'entrada franquista a Barcelona, s'interromp la publicació. Aquest darrer número no oculta l'avenç franquista però sí que presenta els esforços de resistència com a heroics, amb

---

31 Josep SUBIRATS PIÑANA. *Entre vivències. La Guerra Civil, les presons franquistes, la transició i la Unió Europea*. p. 138-139

una clara intenció d'animar a la resistència i de lluitar contra la desesperació i el sentiment de derrota republicà.

La reempresa de *La Humanitat* serà el 1942, en ocasió del segon aniversari de l'execució de Lluís Companys, a Mèxic, anunciant la reactivació de la seva tasca com a òrgan difusor de l'activitat política d'ERC³². Se'n publicaran 51 números entre aquesta data i el 1965. La majoria, fins el 1948. Indica, per una banda, el pes polític que tindrà l'exili català a Mèxic els primers anys davant el fet de l'ocupació de l'Europa continental per part del nazisme, i l'activitat política intensa entorn l'expectativa generada per la victòria aliada. Després, el desgast de l'exili, la falta de relleu generacional i la pèrdua de rellevància respecte els exiliats a Europa primer i, després, l'activitat antifranquista a l'interior, farà que l'activitat política d'ERC a Mèxic es redueixi dràsticament. A partir del 1948 la periodicitat esdevé extremadament irregular fins al punt que del 52 al 59 no hi ha cap publicació. Al llarg dels seus primers números, es reivindica la Generalitat republicana i la seva obra de Govern, així com figures com Macià o Companys. Es fan notes d'homenatge als dirigents republicans que van morint, s'informa de l'activitat orgànica i també de les resolucions disciplinàries, així com dels posicionaments tant dels dirigents del partit com de la Generalitat a l'exili. No hi ha pràcticament referències a l'interior.

A França no es començaran a publicar números de *La Humanitat* fins el 1944. Seran en total 126 números fins el darrer el 1953. Anuncia activitats, com reunions i homenatges, i també altres publicacions de diverses seccions del partit a França. També mostra des de l'inici la voluntat d'adreçar-se no només als exiliats, sinó també als catalans que viuen al país, amb manifestos polítics dirigits a ells. A destacar el fet que posen distància envers les activitats dels maquis. Un altre element és el fet d'insistir en la seva condició de publicació oficial, fet que indica o bé l'existència de dissidència del mateix partit o d'elements externs que s'erigeixen en representants del partit. El número de desembre de 1944 comença a parlar obertament de l'existència de militància organitzada l'interior, oferint una visió de la realitat segons la qual la societat recorda i espera amb simpatia la República, es critica el règim per la repressió i per la situació de misèria econòmica de la població, i confia de forma optimista en un canvi proper. També en alguna ocasió, com ara en la publicació del 15 de febrer de 1946,

---

32 Memòriaesquerra.cat [en línia]. Barcelona: Fundació Josep Irla. La hiperenciclopèdia històrica d'Esquerra Republicana. <https://memoriaesquerra.cat/hemeroteca> [Consulta: 9 de maig de 2020]

s'utilitza *La Humanitat* per donar suport a alguna convocatòria a Catalunya, com una vaga de treballadors de Manresa en aquest cas. A destacar el número 44-45, de 6 de juny de 1946, que és pràcticament un monogràfic sobre la detenció de gran nombre de militants amb el títol «*El Franquisme contra l'Esquerra*». Els números següents segueixen parlant de la repressió però també de la represa de l'activitat a l'interior. A la publicació del 24 d'agost del 1946 s'explica que militants de l'interior han participat al Ple del partit a Carcassona.

A l'interior s'editaran 19 números de *La Humanitat* entre el 1945 i el 1947. El seu contingut gira entorn la difusió dels principis i posicionaments polítics del partit, la difusió de notícies sobre els dirigents del partit i de la Generalitat a l'exili, l'anunci de notícies positives per la causa de la República a nivell internacional, i l'homenatge als líders fundacionals, Companys i Macià. Així mateix, també informa de les activitats del partit a Catalunya, com les reunions del seu Consell de Direcció, la reorganització de l'antiga militància del partit a nivell comarcal i local, i les relacions entre l'interior i l'exterior. El mes de maig del 1946 no hi ha número, justament en un moment en que la periodicitat era mensual. Coincideix amb el mes de les detencions, i per tant es constata la dificultat de mantenir l'activitat. Per altra banda, també cal dir que si bé la propaganda de *La Humanitat* desmenteix acusacions o difamacions que hem de suposar que percebien els militants, en tot moment tanca files i presenta ERC com un partit compacte, fort i organitzat tant a l'exili com a l'interior.

Només hi ha digitalitzat un número del portaveu periòdic de les Joventuts, *l'ARA!*, editat a la clandestinitat, el febrer del 1947, però és el núm. 2. Parla explícitament de l'existència de la Federació de les Joventuts a Barcelona ciutat, però no hi ha més referències d'una estructura operativa en actiu. La publicació també demana col·laboració per reunir continguts de propers números, emet posició política i contingut de fidelitat al partit, i algunes apel·lacions a accions individuals dels joves, com una crida a preservar la llengua³³.

Aquestes no van ser però les úniques publicacions de l'època. També hi ha «*El Poble Català*», amb 17 números editats a París entre el 1939 i el 1940, 78 a Mèxic entre el 1941 i el 1953, i 16 a Tolosa de

---

33 Albert Viladot explica com a partir del 1946 les JEREC recuperen una estructura pròpia diferenciada de la d'ERC a l'Interior, sobretot a Barcelona, i que és desarticulada per la policia uns mesos després de l'estructura d'ERC. Davant la negativa del partit a poder publicar *La Humanitat* directament des de les Joventuts, concentren esforços en la seva pròpia publicació. (VILADOT, 1987. p. 31-32)

Llenguadoc entre el 1944 i el 1945. *L'Emigrant*, a Santiago de Xile, amb 55 números entre el 1944 i el 1953, és la publicació més destacada de l'exili català a l'Amèrica del Sud. Al número publicat el 19 de juny de 1946 s'expliquen les detencions fetes el mes de maig a militants del partit a Catalunya, se'n denuncien tortures i es demana aportacions solidàries. El número de l'octubre del 1947 es fa ressò d'unes detencions practicades a l'agost d'aquell any a partir de la intervenció d'algunes cartes entre membres del partit, que van comportar registres a diverses persones, pallisses i algunes fugides cap a França. *La Resistència* és una publicació feta a l'interior, només en consten 3 exemplars, i tot i autoproclamar-se com una publicació d'ERC, s'atribueix a un grup de dissidents escindits del partit.

Però la darrera publicació de l'exili que més informació aporta sobre l'activitat d'ERC a la clandestinitat durant el primer franquisme és *la Tribuna*, editada a París, amb 108 números publicats entre el 1955 i el 1967. A la publicació de l'octubre del 1959 anuncia l'inici, el mes següent, del judici contra 28 militants del partit, 13 anys després de les detencions del maig del 1946. Explica que se'ls acusa d'associació il·legal, propaganda clandestina i conspiració contra l'Estat falangista, amb peticions d'entre 3 i 12 anys de presó. També que després de les detencions i alguns mesos de presó preventiva foren posats en llibertat provisional a l'espera de judici i que fins i tot alguns militants havien mort abans del mateix judici. La intencionalitat de la publicació és informar els exiliats disseminats, demanar suport econòmic i també que se'n facin ressò als seus països d'exili, entre els mitjans de comunicació i els espais polítics que en puguin ser receptius.

4.4 Expedients policials franquistes

Segur que hi ha molts més expedients dels que citem, però aquí manquen investigació acurades, ja que la informació és dispersa o de difícil accés. Són d'especial interès alguns expedients de frontera del *Gobierno Civil de la Província de Gerona* de l'any 1944, dels quals la Fundació Josep Irla en té arxivades algunes còpies. Es tracta d'un seguit de cartes, informes i telegrams que van des del 23 d'agost del 1944 al 10 d'octubre d'aquell mateix any. Expliquen, a partir de la detenció de Montserrat Torrent Prat mentre creuava irregularment la frontera, informació sobre Pere Puig Subinyà, que era el

seu marit. Ressegueixen les vinculacions polítiques del marit de Montserrat Torrent titllant-lo de marxista, i també les del seu pare i d'ella mateixa. Apareixen vinculacions a la FAI en el cas de Francesc Torrent, el seu pare. Segons declara la mateixa Montserrat el seu marit és a Montpeller. L'expedient és de pocs abans del retorn de Pere Puig a l'interior.

L'altre expedient de frontera del *Gobierno Civil de la Provincia de Gerona* de que disposa la Fundació Josep Irla és el que fa referència a Joan Rodríguez Papasseit, darrer delegat de la Generalitat a l'interior durant l'any de la dissolució del govern Irla, el 1948. Informa de la seva detenció també en el moment d'intentar passar irregularment la frontera el 17 de juny de 1948, causa sobre la qual al final de tot la comissió de repatriacions s'inhibeix de comparèixer atès que no el considera exiliat polític. Els motius que argumenta l'expedient per considerar-lo sospitós són, per una banda, la seva trajectòria passada durant l'època republicana (va exercir el càrrec de comissari d'ordre públic de Tarragona) i, per altra, el fet que li atribueixen càrrecs a l'exili, i no haver sol·licitat l'indult per poder tornar lliurement al país.

Segons la documentació, afirmen haver-lo interrogat i haver-li trobat un suposat informe. La descripció de l'informe de l'interrogatori explica la seva pertinença durant l'època republicana a ERC, li atribueixen el lideratge de les Joventuts a Tarragona en aquell moment, i càrrecs al partit a França en l'actualitat. També li atribueixen càrrecs institucionals durant la guerra si bé remarca que no va ingressar mai a l'exèrcit. Acte seguit explica com va aconseguir entrar a Catalunya i li va ser entregat un informe que havia de dur al representant del FNC.

D'aquests expedients n'extreiem, en primer lloc, que el franquisme busca sempre generar una aparença de procés administratiu-policia-judicial que li permeti justificar la repressió política sobre la dissidència. En segon lloc, constatem el seguiment i vigilància policial de l'oposició que hi havia. No només a l'interior, sinó també la que es mantenia activa i latent a l'exili. Per últim, l'ús de conceptes com «la retirada roja» i algunes atribucions concretes (titllar a tota la oposició de marxista) tenen una clara intencionalitat política de situar la dissidència en una determinada posició, segurament amb la vocació de debilitar-la i també de convèncer la opinió pública internacional de la idoneïtat de no fer caure el franquisme davant el nou context de la Guerra Freda.

5. Idees, debats i tesis historiogràfiques

La primera gran idea que veiem va associada a la retirada. Afirmar que ERC surt àmpliament desgastada de la derrota a Guerra Civil, migrada en les seves forces i desballestada orgànicament, però també amb les relacions trencades amb la resta de forces del Front d'Esquerres i fins i tot amb crítica interna per la gestió durant la Guerra. Malgrat això, la majoria d'acadèmics i en aquest sentit la tesi de la Mercè Morales és clara, afirmen que la iniciativa política de trencar les relacions amb el PSUC és del mateix Companys i d'ERC, no a la inversa. Aquest debat, però, té poc recorregut ja que amb la detenció i mort de Companys queda aturat. La imatge fixada sobre la retirada és de caos absolut, de fugida o repressió sobre tots els dirigents i militants destacats, d'improvisació i sorpresa davant la repressió que els cau a sobre, i de falta d'una estructura i una cultura política capaç de fer-hi front. Per tant, de la impossibilitat pràctica de reorganització els primers mesos per aquestes causes. El control social i un país exhaust després de la guerra arrodoneixen aquesta incapacitat pròpia. S'ha desgranat ja de forma precisa la idea segons la qual ERC fou qui més patí la repressió, molt desenvolupada per Josep Maria Solé i Sabaté.

El segon gran element que genera debat en tot moment és la divisió política entre forces republicanes i intra ERC. Hi ha una altra coincidència en els termes de la divisió: sobre la continuïtat institucional (Generalitat o Consell Nacional de Londres), sobre l'estratègia a seguir (legalista o sobiranista), i sobre on pivota el pes en la presa de decisions (exili a França, exili a Mèxic-Anglaterra, o interior). En canvi, hi ha opinions diverses sobre les causes d'aquesta divisió, i la seva resolució.

El tercera idea principal que identifiquem és la motivació que condueix a impulsar les reorganitzacions d'ERC a l'interior, però també la incògnita que condueix a deixar-les d'impulsar a partir del 1947. Aquí les fonts més subjectives coincideixen a donar un gran pes a l'expectativa de victòria, la necessitat de recuperar contacte i ajudar els represaliats i empresonats, i implantar-se com a força referent a Catalunya davant l'emergència de nous competidors en el camp del catalanisme com el FNC. I situen la repressió, el setge policial i la desil·lusió com a elements clau per a l'essllanguiment.

En canvi, la majoria d'estudiosos introdueixen més elements, vinculats a la divisió política, a la cursa per la competència entre forces com a elements decisius. I aquí és on entra en joc la tesi de la falta

d'interès no només per la desil·lusió sinó per la gran dificultat de control des de l'exili sobre l'interior, com a motiu pel qual la direcció exiliada a França deixi d'intentar disposar d'una formació activa a l'interior i es resigni a exercir un testimoniatge que ostenta la representativitat d'unes sigles històriques.

Un altre element són els canvis que pateix la societat catalana al llarg de les dècades de franquisme. El final dels maquis, l'esllanguiment d'ERC, el cessament de l'activitat armada del FNC el 1946 i la dissolució del Comitè Pous i Pagès el 1952 són indicatius d'esgotament d'un paradigma, el de l'esquema de forces sortit de la Guerra, i donen pas a l'emergència d'un de nou que canviarà també la correlació de forces en l'àmbit de l'antifranquisme a partir de les noves reivindicacions i organització obrera, els moviments estudiantils, i els elements de base associativa de l'església catòlica, sobre els quals s'estructuraran els principals vectors de l'oposició democràtica catalana.

El cinquè debat principal que n'extreiem és la interrelació entre institució de la Generalitat i partit. I el subdebat sobre si és la institució qui du la iniciativa política i condiona el partit, o és al contrari. En part, va a moments. Fins a l'alliberament de França la direcció del partit és extremadament feble i desballestada, mentre que la Generalitat a l'exili manté, amb dificultats, més activitat i iniciativa, en pugna amb el Consell de Londres. En canvi, identifiquem clarament la tornada de Tarradellas a França el 1944 com el moment de més reorganització del partit a l'exili i, poc després, a l'interior. La dissolució del govern Irla el 1948 també marcarà un punt de reducció de l'activitat institucional, però alhora observem que el partit tampoc mantindrà en aquells moments una gran iniciativa política pròpia.

Des de l'oficialitat franquista s'ha intentat situar la relació entre ERC i la lluita armada. Tot i això és fàcil observar com ERC marca sempre distàncies amb la lluita armada, tan amb els maquis, com amb els elements del FNC. Per més que algun exmilitant s'hi impliqués en el marc de les successives escissions, que ERC a tal és netament pacifista i s'allunya de la violència és un consens acadèmic.

En darrer lloc, observem alguns debats historiogràfics col·laterals a l'objecte del treball que cal citar, com són el paper d'ERC respecte els fets de maig del 37, o l'actitud del govern de la República respecte l'autogovern català, que condiona les relacions entre organitzacions a la postguerra.

6. Conclusions

Organitzar aquest estat de la qüestió per moments de producció historiogràfica m'ha permès desenvolupar millor les idees, veure les que variaven però també les que s'anaven reiterant i reforçar el contingut amb nous arguments en cada etapa. He pogut relacionar cada publicació no només amb la perspectiva de l'autor i el mètode de treball o fonts d'informació seleccionades, sinó també a partir del context i la situació política del moment en que es feia el treball. Aquest element, tractant-se d'una temàtica gens exempta de controvèrsia i, per tant, amb lectures diferents en funció d'interessos contraposats en cada moment, és significatiu.

Tot i el relativament reduït volum de bibliografia disponible sobre l'activitat d'ERC a la clandestinitat dels anys 40 en relació a d'altres períodes, com són II República o la Guerra Civil, hi ha prou elements com per fer un estat de la qüestió complert. Malgrat això, en aquestes conclusions desgranem mancances clares que apunten línies de possibles futures investigacions. Hi ha camp per córrer, alhora que els treballs dels que disposem fins ara, basats en les fonts primàries conegudes, acaben sent en algun punt sobreposats els uns als altres. Singularment, hi ha novetats destacades recents, com la de la Mercè Morales, que aporta la perspectiva institucional de forma detallada, ordenada i complerta.

Aquí també voldria subratllar que atès que es tracta d'elaborar una introducció a l'estat de la qüestió respecte aquesta temàtica, s'ha fet una tria de les publicacions més representatives o que podien fer una aportació més significativa a l'objecte del treball. Segurament n'hi ha moltes més, però calia fer una selecció. Malgrat això, m'hauria agradat poder consultar alguns títols, com *La repressió franquista a Catalunya, 1938-53* de Josep Maria Solé, o *Crònica de l'antifranquisme a Catalunya: apunts de memòria*, de Jordi Colomines. No ha sigut possible per la declaració de l'Estat d'Alarma a causa del COVID19. Tot i això, el Treball s'ha pogut completar a partir d'articles disponibles en línia.

Pràcticament totes les publicacions de que disposem parteixen d'una perspectiva pro-republicana, el que Hugo Garcia defineix en el seu estat de la qüestió sobre la Guerra Civil publicat el 2006 com a «partidaris de la recuperació de la memòria històrica». Això s'explica perquè la concreció tan precisa de la temàtica fa que hagi suscitat l'interès i l'esforç d'una perspectiva molt concreta, i també perquè

segurament ha d'existir més documentació oficial del franquisme de la qual malauradament no n'hem pogut disposar.

Tot i això, voldria reafirmar que la falta de treballs des de la perspectiva ideològicament oposada al republicanisme català no resta rigorositat ni deixa incomplet l'estudi de la matèria mentre el mètode d'investigació sigui rigorós.

Per tant, el coneixement actual de la qüestió es basa en les fonts primàries, molt accessibles i treballades pel que fa a la perspectiva republicana i molt poc pel que fa a la perspectiva franquista, i treballs posteriors fets per periodistes, acadèmics i institucions amb interès sobre la qüestió.

En aquestes conclusions m'atreveixo a formular unes possibles propostes de recerca futures. En primer terme, es podria aprofundir en la clandestinitat amb treballs monogràfics sobre aquesta des de la perspectiva de l'interior, no tant des de l'exili. I una de les línies a treballar per poder ampliar el coneixement seria l'estudi a fons de la documentació oficial del règim, com són els expedients policials i judicials respecte els seguiments i detencions de 1946 i 1947 (gener i abril). Han d'existir, i podrien aportar informació precisa i complementària a la que ja tenim.

En segon terme, opino que convé molta més comparativa, i això obriria un ventall ampli. Comparar l'activitat de cada organització, i no només fer monogràfics d'una o d'altra. Fins i tot en els treballs en el que s'estudien les diferents formacions es tracten com a compartiments estancs quan, en realitat, mai res viu aïllat de la resta. Podríem aspirar a treballs que analitzin l'antifranquisme als diferents territoris dels Països Catalans. O l'activitat dels diferents nacionalismes perifèrics, donades també les seves estretes relacions i col·laboració. També cal esmentar que la història que s'ha fet és una història molt personal dels dirigents o de l'evolució de la situació política, però en general entra molt poc en els contextos personals, familiars o socials que envolten els dirigents i els grups en qüestió. Si bé és cert que la Mercè Morales o el Joan B. Culla, com a exponents dels treballs més recents, si que introdueixen aquesta perspectiva, segur que s'hi pot aprofundir molt més, perquè l'estrat social, les qüestions familiars, les relacions personals i comunitàries, i altres factors són significatius a l'hora de condicionar l'activitat política en un context de clandestinitat.

Pel que fa a treballs sectorials, segurament hi ha espai per tractar molt més a fons i de forma central l'activitat de les Joventuts, les JEREC, que en alguns casos, encara que sigui pel breu parèntesi entre el gener i l'abril del 1947, varen tenir un paper fonamental pel manteniment de l'activitat política republicana sota el franquisme a Catalunya. Així mateix, també es podria aprofundir en aquest marc en les relacions entre aquestes i el partit, ja que per les vagues referències que s'hi fan es pot intuir que hi ha prou contingut que donaria marge per a l'estudi.

Per acabar, i amb ànim de completar aquest estat de la qüestió, m'agradaria situar dues idees més. La primera, en relació al moment polític que viu Catalunya sobretot a partir del 2010, amb la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut i l'inici d'una dinàmica de mobilització social sobiranista, fets que suposen per gran part de la societat catalana el trencament del consens sobre la transició. Aquest trencament institucional té com a efecte, doncs, l'augment de l'interès social per anar més enllà i buscar en el passat més immediat respostes o noves preguntes sobre on som i cap on podríem anar com a societat. Crec que és un motiu que també explica l'augment dels treballs sobre la qüestió que ens ocupa, vinculat amb el creixement electoral d'ERC en el període 2003-2004 i més recentment a partir del 2012. Una formació política que esdevé cada cop més decisiva i central en el moment polític actual és lògic que com a conseqüència produeixi un augment de l'interès per estudiar la seva trajectòria, la seva evolució i els seus dirigents. A nivell de país, però també local i sectorial. I podem veure clarament la relació en casos d'estudis com les biografies dels alcaldes republicans.

En darrer lloc, expressar la controvèrsia sobre el personatge de Tarradellas, sobre el qual hi ha molta informació, i que tots els escrits, des de totes les perspectives, sempre l'aborden amb prevenció, respecte i situant-lo en un misticisme que no deixa indiferent. Potser també és per això que encara a dia d'avui formacions i opinadors de perspectives diferenciades utilitzen el símbol Tarradellas en funció dels seus interessos. En qualsevol cas, és evident que és el personatge clau de l'exili català i, per extensió, d'ERC durant l'etapa que ocupa aquest treball.

Bibliografia

- CRUANYES TOR, Josep. *Els papers de Salamanca*. Barcelona: Edicions 62, 2003.
- CUCURULL, Fèlix. *Panoràmica del nacionalisme català* Volum VI. París (França): Edicions catalanes de París, 1975.
- CULLA, Joan B.. *ERC 1931 – 2012 Una història política. A: CAPÍTOL 2: sacrifici i decepcions 1939-1952*. 1ª edició. Barcelona: Edicions La Campana, 2013.
- DÍAZ i ESCULIES, Daniel. *L'oposició catalana al franquisme: El republicanisme liberal i la nova oposició (1939-1960)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996. (Biblioteca Serra d'Or; 164).
- FABRÉ, Jaume, RIBAS, Antoni i HUERTAS, Josep M.. *Vint anys de resistència catalana (1939-1959)*. Barcelona: Edicions la Magrana, 1978.
- IZQUIERDO BALLESTER, Santiago. *Panoràmica de l'esquerra nacional 1868-2006. A: l'exili i la clandestinitat (1939-1859)*. Fundació Josep Irla. Col. Biblioteca de l'Esquerra Nacional. 2ª edició. Barcelona, 2010.
- MORALES MONTOYA, Mercè. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. 1ª edició. Barcelona: Editorial Base, 2008.
- SOLÉ SABATÉ, Josep Maria. *La postguerra civil contra Esquerra Republicana de Catalunya*. Dins de: MARÍN, Enric, ALQUÉZAR, Ramon i MORALES, Mercè (coord.) *Esquerra Republicana de Catalunya, 70 anys d'història (1931-2001)*. 2ª edició. Barcelona: Ed. Columna, 2002, p.123-128.
- SUBIRATS PIÑANA, Josep. *Entre vivències. La Guerra Civil, les presons franquistes, la transició i la Unió Europea*. Barcelona: Viena, 2003.

- VILADOT PRESAS, Albert. *La Generalitat a l'interior. L'Avenç*. 06/1982, núm. 50. p. 425-428
- VILADOT PRESAS, Albert. *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)*. Barcelona: Curial, 1987.
- VILANOVA VILA-ABADAL, Francesc. *Als dos costats de la frontera*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998. (Biblioteca Serra d'Or).
- VILANOVA VILA-ABADAL, Francesc. *L'Esquerra Republicana de Catalunya de postguerra: crisi i davallada*. Dins de: MARÍN, Enric, ALQUÉZAR, Ramon i MORALES, Mercè (coord.) *Esquerra Republicana de Catalunya, 70 anys d'història (1931-2001)*. 2ª edició. Barcelona: Editorial Columna, 2002, p.129-140.

ALTRES RECURSOS:

- PREMSA:
  - *La Humanitat*. Esquerra Republicana de Catalunya – França. Montpeller, 6 de juny de 1946. Núm. 44-45. 2ª època.
  - *La Humanitat*. Esquerra Republicana de Catalunya – França. Montpeller, 12 de juny de 1947. Núm. 69. 2ª època.
  - *La Humanitat*. Esquerra Republicana de Catalunya – França. París, 7 d'agost de 1948. Núm. 95. 2ª època.
  - *La Humanitat*. Esquerra Republicana de Catalunya – Mèxic. Mèxic, 30 d'octubre de 1959. Núm. 4. 3ª època. p. 4
  - PUIG SUBINYÀ, Pere. «Primers viatges clandestins». *Avui*, dissabte 10 de novembre de 1979, núm. 1095, p. 3

- PUIG SUBINYÀ, Pere. «Darrer viatge clandestí». *Avui*, divendres 7 de desembre de 1979, núm. 1118, p. 3
- *Tribuna*. Esquerra Republicana de Catalunya – França. París, 10/1959, Núm. 10. 2ª època.
- RECURSOS EN XARXA:
  - *Memòriaesquerra.cat* [en línia]. Barcelona: Fundació Josep Irla. La hiperenciclopèdia històrica d'ERC. <https://memoriaesquerra.cat/hemeroteca> [Consulta: 06/2020]
  - VILLARROYA FONT, Joan. *Violència i repressió a la rereguarda catalana (1936-1939)*. [en línia]: <http://hdl.handle.net/10803/1997>. Tesi dirigida per Josep Termes. Barcelona UB, Departament d'Història Contemporània, 1988. [Consulta: 06/2020]
- ARXIUS:
  - Fundació Josep Irla:
    - Ms. *Expedient de frontera Montserrat Torrent Prat, Pere Puig Subirà i Francisco Torrent Morros*. Govern Civil de Girona 1944, núm. 38.
    - Ms. *Expedient de frontera J Rodríguez Papaseit*. Govern Civil de Girona 1948, núm. 31.
    - Ms. *Albert Viladot a Pere Puig 28-11-1979, Barcelona. Pere Puig a Albert Viladot 18-12-1979*.
    - Ms. *Declaració dels presos nacionalistes de la Presó Model*. Barcelona, 15-10-1945.
  - Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià: Índex general exili. Relació de la documentació arxivada a l'AMTM.